

СТРАТЕШКЕ СТУДИЈЕ У СЛУЖБИ ХЕГЕМОНИЈЕ: ПОГЛЕД НА СТРАТЕШКУ КУЛТУРУ ИЗ УГЛА ДРУГЕ ГЕНЕРАЦИЈЕ

Владимир Ајзенхамер*

Достављен: 19. 06. 2020

Прихваћен: 12. 07. 2020

Језик рада: Српски

Тип рада: Прегледни рад

DOI број: 10.5937/vojdelo2004007A

Рад је посвећен другој генерацији тзв. културних стратега, чији је допринос развоју концепта стратешке културе и изучавању стратегије као форме дискурса у великој мери неправедно запостављен, нарочито када је реч о најистакнутијем представнику читаве генерације – Бредлију Клајну. Клајнов неограмшијевски приступ стратешким студијама недовољно је искоришћен научни потенцијал који може допринети бољем разумевању међународних односа и међународне безбедности. Стога је циљ овог рада да читаоца упозна са Клајновим критичким тумачењем стратешке културе, виђене у својству дискурзивног инструмента хегемоније политичких и војних елита, те да укаже на значај његове анализе стратешког дискурса, интенциозно скрајнуте на маргине ове субдисциплине.

Кључне речи: *стратешке студије, стратешка култура, међународни односи, друга генерација, Бредли Клајн, хегемонија, стратешки дискурс, критичка теорија, Антонио Грамши*

Увод

Од када је, током друге половине седамдесетих година, Џек Снајдер (*Jack L. Snyder*) у стратешку рачуницу блоковског нуклеарног надигравања, као нови чинилац, увео појам стратешке културе,¹ идеја о дубоко укорењеним и на „зуб времена“ отпорним преференцијама стратешког понашања не престаје да буде стожер окупљања оних теоретичара који стратегију, стратешко промишљање и

* Универзитет у Београду, Факултет безбедности, vladimirajzenhamer@yahoo.com

¹ Видети: Jack Snyder, *The Soviet Strategic Culture: Implications for Limited Nuclear Options*, A project Air Force report prepared for the United States, RAND Corporation R-2154-AF, Santa Monica, CA, 1977.

стратешко деловање виде као резултат „едукативних процеса социјалне конструкције”.² Иако испрва замишљен као аналитички инструмент, чији је задатак да војном и политичком естаблишменту обезбеди поуздану процену асертивног потенцијала совјетске нуклеарне стратегије, Снајдеров концепт је убрзо нашао своје место у академском промишљању међународних односа, нарочито међу теоретичарима заинтересованим за област међународне безбедности и стратешких студија.³

Данас, заговорници културолошког приступа у изучавању стратегије у свој истраживачки фокус стављају питање начина „на који елите и доносиоци одлука процењују и тумаче главне карактеристике међународног система у коме делују и начина на који те процене утичу на њихове ставове о безбедносној политици, а нарочито о употреби војне силе”.⁴ Како Нојман (*Iver B. Neumann*) и Хеика (*Henrikki Heikka*)⁵ примећују, реч је о приступу заинтересованом за „перцепције, уверења, идеје и норме које усмеравају елите задужене за националну безбедност у њиховом задатку разврставања стратешких приоритета који ће чинити тврдо језгро спољне и безбедносне политике државе”. Наведене преференце заједно чине обрасце стратешке културе „исписане” током историје путем раних формативних искустава једне државе,⁶ односно (политичке) заједнице која јој је претходила. Ови обрасци затим, са сазревањем државе и њене елите, постају део процеса дугог трајања (*longue duree*),⁷ то-

² Colin S. Gray, „Strategic Culture as Context: The First Generation Strikes Back” in Colin S. Gray, *Strategy and History: Essays on theory and practice*, Routledge, London and New York, 2007, p. 152.

³ Стратешке студије могу се дефинисати као интердисциплинарни приступ међународној безбедности који за концептуално полазиште узима идеје цивилних и војних стратега о претњи и употреби силе и моћи ради остварења политичких циљева. Isabelle Duyvesteyn, James E. Worrall, „Global strategic studies: a manifesto”, *Journal of Strategic Studies*, Routledge, London and New York, 2016, p. 2. За више о сложеном односу ове субдисциплине са науком о међународним односима и студијама безбедности видети: Hedley Bull, „Strategic studies and its Critics”, *World politics*, Vol. 20, No. 4, Cambridge University Press, Cambridge, 1968, p. 596; Robert Ayson, „Strategic studies”, in Christian Reus Smit, Duncan Snidal (eds.), *The Oxford Handbook of International Relations*, Oxford University Press, Oxford, 2010, p. 571; Barry Buzan, *An Introduction to Strategic Studies – Military Tehnology & International Relations*, Macmillan for International Institute Strategic Studies, London, 1987, p.3.

⁴ Iver B. Neumann and Henrikki Heikka, „Grand Strategy, Strategic Culture, Practice: The Social Roots of Nordic Defence”, *Cooperation and Conflict: Journal of the Nordic International Studies Association*, Vol. 40, Issue. 1, SAGE, 2005, p. 6.

⁵ Ibid, стр. 6.

⁶ Иако је већина теоретичара сагласна да корене стратешке културе треба тражити у прошлости, тј. у тзв. „формативном” историјском искуству, поједини теоретичари, попут Џефрија Легра (*Jeffrey Legro*) или Елизабет Киер (*Elizabeth Kier*), не деле такво мишљење. Према њиховом тумачењу, стратешка култура је укоренења у искуствима „новијег датума” и резултат је промена домицилног политичког контекста. Alastair I. Johnston, „Thinking about Strategic Culture”, *International Security*, Vol. 19, No. 4, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 1995, pp. 41-42.

⁷ Процес дугог трајања (франц. *longue durée*) назив је за историјско-економски приступ друштвеним дешавањима чији је најистакнутији заговорник Фернанд Бродел (*Fernand Braudel*). Бродел види друштвена дешавања, не као догађаје, већ као последице „перманентних процеса”, тј. „споро еволуирајуће друштвене структуре”. Fernand Braudel, *On History*, The University of Chicago Press, Chicago, 1982, pp. 25-55.

ком којег бивају изложени утицају низа политичких, филозофских, културних и других когнитивних фактора, који напослетку резултирају одређеном стратешком културом. Већина теоретичара се слаже да једном формирана стратешка култура остаје и даље изложена утицају поменутих фактора, што значи да су њене промене и даље могуће, али се такође одвијају веома споро, током дужих периода.

У настојању да што концизније представи различите етапе, као и разлике у теоријско-методолошком приступу, Аластер Џонстон (*Alastair I. Johnston*) поделио је теоретичаре стратешке културе на три „генерације”.⁸ У прву генерацију убраја ауторе попут Снајдера, Колина Греја (*Colin S. Gray*) и Дејвида Џонса (*David Jones*), којима припада заслуга пионирских подухвата на пољу проучавања стратешке културе. У другу генерацију Џонстон убраја ауторе попут Бредлија Клајна (*Bradley S. Klein*) или Реџиналда Стјуарта (*Reginald C. Stuart*), блиске постмодерном и постпозитивистичком правцу мишљења, који се, крајем седамдесетих и током осамдесетих година двадесетог века, раширио у друштвеним наукама, а на који нису остале имуне ни наука о међународним односима, ни студије безбедности. Напослетку, трећу генерацију теоретичара, у коју је, поред осталих, уврстио и себе, Џонстон види као ревизионисте досадашњих постигнућа на пољу стратешке културе.

Овај рад посвећен је другој генерацији тзв. културних стратега, чији је допринос развоју концепта стратешке културе и изучавању стратегије као форме дискурса у великој мери неправедно запостављен, нарочито када је реч о најистакнутијем представнику читаве генерације – Бредлију Клајну. Клајнова критичка интерпретација стратешке културе, као дискурзивног инструмента стављеног у службу остварења хегемонских интереса политичких и војних елита, остаје неискоришћен потенцијал на пољу стратешких студија. Клајнов приступ стратешким студијама не само да може допринети даљем развоју теоријско-методолошких модела истраживања интеракције културе и стратешког понашања, као и дискурзивне димензије војних стратегија, већ својим увидима може помоћи да се на практичном плану, односно приликом стратешког одлучивања и стратегијског планирања, боље разуме права природа намера скривених иза „застора” тзв. декларативних стратегија. У првом поглављу овог рада укратко ће бити изложене најважније идеје водећих представника сваке од поменутих генерација, основне контуре њихових дебата и главне тачке међусобних спорења. Друго и треће поглавље посвећено је детаљном разматрању Клајнове (критичке) интерпретације стратешке културе као инструмента пројекције моћи, односно употреби стратешке културе ради остварења глобалне хегемоније САД. У четвртном поглављу тежиште је на употреби стратегије као дискурса рата, тј. стратешког дискурса, којим војне елите широм света консесуално обликују како унутарполитичко, тако и међународно окружење у складу са својим интересима, односно потребама војне организационе културе.

⁸ Alastair I. Johnston, op. cit.

Један концепт, три различита гледишта

Инспирисана тврдњом Бенарда Бродија (*Bernard Brodie*) да добра стратегија мора укључити и социолошке и антрополошке увиде,⁹ „Снајдерова кохорта“, како пиониере у истраживању стратешке културе називају Нојман и Хеика,¹⁰ искорачила је изван граница војних стратегија и модела теорије игара, којима је, током првих деценија хладног рата, био омеђен парадигматски простор стратешких студија. Тако је, након Волтовог (*Stephen M. Walt*) „златног доба“ студија безбедности и генерације цивилних стратега заслужних за стратешке калкулације и нуклеарне доктрине засноване на теорији рационалног избора,¹¹ на сцену ступила и прва генерација истраживача заинтересована за културолошки аспект стратешких студија.¹²

Аутори попут Греја и Џонса поставили су теоријске основе концепта стратешке културе и дали прве методолошке смернице за његову употребу, позиционирајући се тако као *mainstream* у овој области. Реч је о својеврсним „патријарсима“ истраживања културолошких предуслова стратешког резоновања и понашања, који су свој приступ проблему утемељили на две кључне претпоставке: 1. идеји да различите безбедносне заједнице чине различите стратешке изборе у истоветном безбедносном окружењу услед културолошких разлика које постоје између њих; 2. већ поменутом одређењу стратешке културе као резултата *longue duree* процеса, односно на претпоставци опстанка одређених стратешких преференција током дугих временских интервала. Како је главни предмет интересовања прве генерације био Совјетски Савез, поменуте идеје служиле су као путоказ за боље разумевање стратешког понашања Москве и поузданије предвиђање њених будућих потеза на нуклеарној шаховској табли.

Полазећи од Снајдеровог одређења стратешке културе као укупности идеја, емотивно условљених реакција и образаца понашања које припадници једне националне стратешке заједнице стичу посредством добијених инструкција или путем опонашања,¹³ Греј и Џонс су наставили да обогаћују овај иновативни стратешки концепт. Они су разлике у нуклеарним стратегијама САД и СССР-а приписали „јединственим варијацијама у варијаблима макроокружења, као што су дубоко укоренењено историјско искуство, политичка култура и географија“.¹⁴

Наступајући са позиције страственог заговорника идеје о значају културолошког контекста и националног стила, Греј „дефинише стратешку културу као вид размишљања и акције који се односи на употребу силе, а који произилази из перцепције

⁹ Iver B. Neumann and Henrikki Heikka, исто, стр. 6.

¹⁰ Ibid, стр. 7.

¹¹ Stephen M. Walt, „The Renaissance of Security Studies“, *International Studies Quarterly*, Vol. 35, No. 2, 1991, pp. 214-215.

¹² Alastair I. Johnston, op.cit., стр. 36.

¹³ Jack Snyder, op.cit., стр. 8.

¹⁴ Alastair I. Johnston, op.cit., p. 36.

националног историјског искуства тежњи ка самоодређењу и за државу особених искустава”.¹⁵ Следећи Снајдерову тезу да у сфери стратешког одлучивања долази до преклапања хабитуалног и когнитивног понашања,¹⁶ Греј стратешку културу види као својеврсну „фузију” културе и понашања, тј. истовремено и као (културни) контекст који образује стратешко понашање и као саставни део тог понашања,¹⁷ при чему под стратешким понашањем подразумева „понашање релевантно за претњу или употребу силе ради остварења политичких циљева”.¹⁸ Он истиче да се о стратешкој култури може размишљати двозначно – као о богатом и дестилваном спољном извору утицаја који могу „произвести” понашање, и алтернативно (или у додатку) – као друштвеном конструкту дизајнираном од стране људи и институција, који се у извесној мери понашају у складу са одређеним обрасцима (безбедносне) културе.¹⁹ Греј, стога, даје комплексну дефиницију стратешке културе која оставља могућност њеног тумачења као „’спољног’ контекста који окружује и даје значење стратешком понашању, или као свеукупност основе и потки међусобно испреплитаних стратешких питања, и као обоје”.²⁰ Међутим, његова интерпретативна флексибилност је само привидна, јер сматра да врло мало концептуалног простора преостаје за тумачење стратешког понашања изван оквира стратешке културе. Заправо, „такав концептуални простор не може постојати јер на свако стратешко понашање утичу људска бића која немају избора но да се понашају као актери културе”.²¹ Управо овакав *rigor*, који је прва генерација теоретичара стратешке културе исказала према питању односа културе и понашања, деценију и по касније довешће до велике дебате са наредним покољењем стратешких „културолога”, који се сматрају припадницима „треће генерације”.²²

Међутим, пре него што је дебата Греј–Џонстон узела маха и уздрмала заједницу културолошки оријентисаних „стратега”, стратешка култура постала је предмет интересовања оних аутора који су са постструктуралног становишта и из угла критичке теорије промишљали однос културе и стратегије.²³ Друга генерација, како ју је Џонстон назвао, била је заинтересована за изучавање „међузависности између симболичког дискурса, стратешке културе и понашања држава у међународној политици”.²⁴ Ова генерација окупила је теоретичаре који

¹⁵ Станислав Стојановић, „Посебност односа стратешке културе и стратегије”, *Војно дело*, Министарство одбране републике Србије, Београд, 8/2019, стр. 32.

¹⁶ Jack Snyder, *op.cit.*, стр. 9.

¹⁷ Colin S. Gray, *op.cit.*, стр. 151.

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ *Ibid.*, стр. 151-152.

²⁰ *Ibid.*, стр. 152.

²¹ *Ibid.*, стр. 159.

²² Alastair I. Johnston, *op.cit.*, стр. 41-43.

²³ Edward Lock, „Refining strategic culture: return of the second generation”, *Review of International Studies*, Vol. 36, Issue 3, Cambridge University Press, Cambridge, 2010, p.696.

²⁴ Вељко Благојевић, „Стратешка култура и национална безбедност”, *Зборник Матице српске за друштвене науке*, LXX, No. 170, Матица српска, Нови Сад, 2019, стр. 169.

су стратешку културу, пре свега, видели „као оруђе политичке хегемоније у сфери стратешког одлучивања”.²⁵ За ауторе попут Бредлија Клајна, Реџиналда Стјуарта и Робина Лакама (*Robin Luckham*), полазна тачка истраживања била је дистинкција између „декларативне и тајне доктрине”,²⁶ односно идеја о раскораку између онога што доносиоци одлука мисле да чине или тврде да чине када делају стратешки, и дубљих мотива који их нагоне да делају тако како делају.²⁷ Раздвојивши сфере „декларативног” и „тајног/стварног”, друга генерација је одвојила концепт стратешке културе од понашања,²⁸ чиме се и теоријско-методолошки, а не само идеолошки, дистанцирала од својих претходника. Најутицајнији и најчешће помињани аутор ове генерације је, свакако, Бредли Клајн, чије је име постало својеврсни синоним за критички и лингвистички приступ проблему стратешке културе. Инспириран постструктуралистичким теоријама Фукоа (*Michel Foucault*), Вокера (*Rob J. B. Walker*) и Ешлија (*Richard K. Ashley*), као и неомарксистичком мишљу Грамшија (*Antonio Gramsci*) и Кокса (*Robert Cox*), Клајн је у стратешкој култури видео инструмент посредством којег владајуће елите шире оријентације ка насиљу и легитимишу различите моделе употребе силе против наводних непријатеља. Анализирајући хладноратовску политику САД, Клајн изводи закључак да „стварне оперативне стратегије стављају акценат на вођење рата у циљу одбране америчке хегемоније, док декларативне доктрине политичким елитама служе као инструмент за прибављање културно и језички прихватљивог оправдања оперативне (стварне) стратегије, и ућуткавање или навођење на погрешан пут потенцијалног политичког опонента”.²⁹ За Клајна, проучавање стратешке културе није ништа друго до студија културне хегемоније организованог државног насиља.³⁰

Иако су Клајн и његови истомишљеници заузели строго критички став према концепту стратешке културе, прецизније, према њеној улози у процесу стратешког одлучивања, до жустрије дебате прве и друге генерације културолошког правца у стратешким студијама никада није дошло. Разлог томе јесте чињеница да је друга генерација била више усмерена ка анализи и критици америчког хладноратовског стратешког *praxisa*, а да је мање реферисала на тезе својих претходника. Оријентисани превасходно на анализу дискурса и декодирање безбедносних наратива који се могу наћи у стратешким документима и војним при-

²⁵ Alastair I. Johnston, *op.cit.*, стр. 39.

²⁶ Iver B. Neumann and Henrikki Heikka, *op.cit.*, стр. 8.

²⁷ Alastair I. Johnston, *op.cit.*, стр. 39.

²⁸ Alastair I. Johnston, *Cultural Realism: Strategic Culture and Grand Strategy in Chinese History*, Princeton University Press, Princeton, 1995, p. 17; Асле Тоје, „Стратешка култура као аналитички алат”, *Безбедност Западног Балкана*, No. 14, Центар за цивилно-војне односе, Београд, 2009, стр. 6.

²⁹ Alastair I. Johnston, „Thinking about Strategic Culture”, *op.cit.*, стр. 39.

³⁰ Bradley S. Klein, „Hegemony and Strategic Culture: American Power Projection and Alliance Defence Politics”, *Review of International Studies*, Vol. 14, No. 2, Cambridge University Press, Cambridge, 1988, p. 136.

ручницима, тежиште истраживања теоретичара друге генерације било је, како на локалним, тако и на глобалним последицама милитаризације политичко-стратешког дискурса, чија је огољена сврха прокреација културне хегемоније владајућих елита. Друга генерација истраживача стратешке културе стога је била више заинтересована за друштвену критику и разоткривање политичке позадине пракси војних ешалона, него што јој је било стало до академског „надгорњавања”.

Права теоријско-методолошка дебата распламсаће се између припадника треће и прве генерације,³¹ након што је, половином деведесетих година, у престижном научном часопису *Међународна безбедност (International Security)* објављен Џонстонов рад под насловом „Промишљајући стратешку културу” (*Thinking about Strategic Culture*). Овим текстом инициран је унутрашњи дијалог између заговорника концепта стратешке културе, током којег су перјанице треће и прве генерације – Џонстон и Греј пружили „динамичну теоријску расправу, која је пресецила и раније дебате, и дали до сада најчвршће темеље за даљи рад”.³² Џонстоново виђење стратешке културе надовезује се директно на „легат” који су новој генерацији истраживача оставили Греј и Џонс, али подразумева и битне корекције њиховог теоријско-методолошког оквира, чиме је, као кључно, изнова постављено питање односа стратешке културе и стратешког понашања. Ипак, у детаље Џонстонових решења неће се залазити, јер они увелико превазилазе тематски оквир овог рада. За овај истраживачки фокус важна су, првенствено, његова запажања о могућностима инструментализације стратешке културе,³³ као и сегменти истраживачког рада Елизабет Киер (*Elizabeth Kier*), још једне истакнуте представнице треће генерације, посвећени војној организационој култури.³⁴

Важно је истаћи да се у поменутом тексту Џонстон на другу генерацију осврнуо тек успутно, знатно блажим полемичким тоном, замеривши јој, превасходно, недореченост по питању утицаја стратешке културе (изједначене са симболичким дискурсом) на понашање. Џонстон скреће пажњу на то да Клајн и његови истомишљеници имплицирају да се елите које одлучују могу уздићи изнад ограничења условљених стратешком културом, те да њоме могу слободно манипулисати.³⁵ Овакав „сценарио” је за представнике треће генерације мало ве-

³¹ Више о самој дебати видети: Душан Кесић, „Концепт стратешке културе у студијама безбедности”, *Годишњак Факултета безбедности 2019*, Факултет безбедности Универзитета у Београду, Београд, 2019, стр. 161-163.

³² Милан Игрутиновић, „Блумфилдов модел подкултура и могућа примена у разумевању стратешке културе Србије”, *Војно дело*, Министарство одбране републике Србије, Београд, 8/2019, стр. 275.

³³ Alastair I. Johnston, op.cit., стр. 38.

³⁴ Видети: Elizabeth Kier, *Imagining War: French and British Military Doctrine Between the Wars*, Princeton University Press, Princeton, NJ, 1997, pp. 3-6; Elizabeth Kier, „War and Reform: Gaining Labor’s Compliance on the Homefront” in Elizabeth Kier, Ronald R. Krebs (eds.), *In War’s Wake: International Conflict and the Fate of Liberal Democracy*, Cambridge University Press, Cambridge, New York, 2010, pp. 139-160.

³⁵ Alastair I. Johnston, op.cit., стр. 40.

роватан, јер они сматрају да се и „елите, такође, социјализују у стратешкој култури коју производе, и да стога могу бити ограничене симболичким митовима које су конструисали њихови претходници”.³⁶ Било како било, Клајновом легату, иако га је поштедео оштре критике, Џонстон је посветио знатно мање пажње него заоставштини Греја и Џонса. С друге стране, Грејев одговор,³⁷ који је уследио неколико година касније, усмерио је оштрицу аргументације искључиво ка Џонстону, потпуно игноришући Клајново истраживање, што је у неку руку било и очекивано, јер су ова два аутора имала дијаметралне ставове о улози стратешких студија у међународној политици.

Стратешка култура као пројекција моћи

У оквиру идеационог корпуса стратешких студија, Бредли Клајн је позициониран као немилосрдни критичар „стратешке” визије светског поретка и западно-центричне пристрасности ове субдисциплине. Он види стратешке студије првенствено као инструмент легитимизације глобалне хегемоније (западних) политичких и војних елита, које се њима служе као својеврсном „мапом света на којој западна друштва увек заврше на страни добра”.³⁸ За разлику од аутора који стратешке студије посматрају као теоријску „дијагнозу” реалности у којој живимо, Клајн сматра да ова субдисциплина има знатно практичнију и асертивнију улогу. Та улога надилази оквира академског „теоретисања” и прелази у домен политичког конструисања безбедносних пракси.³⁹ Позивање на научну објективност и неутралност за њега није ништа друго до сакривање праве суштине под тепих апологије. Јер, за апологете стратешких студија, попут Хедли Була (*Hedley Bull*) или Колина Греја, насиље, конфликти и употреба војне силе ради остварења политичких циљева, нису ништа друго до одраз реалности проистекле из устаљених пракси светске политике.⁴⁰ Насупрот томе, Клајн инсистира на „чињеници” да стратешке студије нису тек неми посматрач који једноставно констатује присуство насиља у светској политици, већ да путем подстицања или прохибирања његове употребе, као и препорука његових модалитета „прописаних” у складу са

³⁶ Ibid, стр. 40.

³⁷ Видети: Colin S. Gray, op.cit.

³⁸ Bradley S. Klein, *Strategic Studies and World Order: The Global Politics of Deterrence*, Cambridge University Press, Cambridge, 1994, p. 5.

³⁹ Клајн сматра да је, током педесетих година двадесетог века, субдисциплина стратешких студија постала формативна сила од пресудног значаја за трансатлантску политику, те да је њен „извоз” из САД у Западну Европу био од круцијалног значаја за успостављање уједначеног приступа хладноратовској стратегији међу атлантским савезницима. Bradley S. Klein, „How the West was One: Representational Politics of NATO”, *International Studies Quarterly*, Vol. 34, No. 3, Wiley, Hoboken, New Jersey, 1990, p. 317.

⁴⁰ Columba Peoples, „Strategic studies and its Critics”, in John Baylis, James J. Wirtz, Colin S. Gray (eds.), *Strategy in the Contemporary world – An introduction to Strategic Studies*, Oxford University Press, Oxford, 2019, p. 357.

одређеним циљевима, активно учествују у његовом креирању. Стога су стратешке студије „есенцијална компонента у артикулацији светског поретка у смислу креирања и овековечавања глобалне политичке визије у којој су валоризоване западне вредности, институције и политичка економија”.⁴¹

Иако је Клајн најпознатији по својој књизи „Стратешке студије и светски поредак: Глобална политика одвраћања” (*Strategic Studies and World Order: The Global Politics of Deterrence*), за овај рад интересантнији је сегмент његовог описа директно посвећен проблему стратешке културе и стратешког дискурса. У свом раду „Хегемонија и стратешка култура: Пројекција америчке моћи и одбрамбена политика савеза” (*Hegemony and Strategic Culture: American Power Projection and Alliance Defence Politics*), Клајн управо на анализи стратешке културе утемељује своје критичко виђење светског поретка. Пошавши од устаљене праксе стратешких студија да на свој предмет истраживања – државе и њихове међусобне безбедносне савезе, гледа као на чињенице старе колико и први односи међу државама, он примећује да се и принципи који подупиру савремене међународне интеракције тумаче у светлу истих оних правила управљања државом које је још у „Пелопонеском рату” (*The History of the Peloponnesian War*) описао Тукидид (*Thucydides*). Реч је о државоцентричном виђењу политике, који су до детаља разрадили Макијавели (*Niccolo Machiavelli*) и Хобс (*Thomas Hobbes*), а чији континуитет се може пратити све до савремених реалиста. У његовом фокусу налази се *Левујатан*, држава која је надређена грађанима, њиховој економији и култури. Таква држава предуслов је постојања политичко-војних стратегија које су могуће само у условима „у којима је успостављен државни апарат који координира политички живот и који потом преузима одговорност за суочавање са строгим ограничењима неотклоњиво конфликтног света насељеног легитимним ентитетима [државама] који су структурисани на сличан начин”.⁴² Стога за реалисте, који чине доминантну струју међу теоретичарима стратешких студија, питање хегемоније постаје једно од главних. У њиховим очима хегемонија је концепт који подразумева радикалну разлику између правила која владају унутар једног друштва и правила која управљају међународним друштвом. Домен унутрашње политике сагледава се као релативно непроблематичан, унитарно уређен и консенсуалан, док је слика међународних односа њен сушти контраст – царство анархије у којем влада немир и хаос.⁴³ Један од највећих живих реалиста Џон Миршајмер (*John J. Mearsheimer*), примећује да се велике силе које обликују међународни систем плаше једна друге и да се због тога надмећу за моћ.⁴⁴ Њихов коначни циљ је да „стекну положај доми-

⁴¹ Bradley S. Klein, *Strategic Studies and World Order: The Global Politics of Deterrence*, исто, стр. 41.

⁴² Bradley S. Klein, „Hegemony and Strategic Culture: American Power Projection and Alliance Defence Politics”, *op.cit.*, p. 133.

⁴³ *Ibid*, p. 134.

⁴⁴ Џон Миршајмер, *Трагедија политике великих сила*, Удружење за студије САД у Србији, Чигоја штампа, Београд, 2017, стр. 21.

нантне силе над другима, јер је то најбољи начин да осигурају властити опстанак. Моћ осигурава безбедност, а највећа моћ осигурава највећу безбедност”.⁴⁵ Отуда за већину реалиста суштина хегемоније не лежи у самој доминацији, већ у чињеници да се њоме може осигурати међународна и национална безбедност у условима у којима је, хобсовски речено, свако свакоме вук.

За разлику од реалиста, Клајн питању хегемоније приступа из критичког угла грамшијевског (нео)марксизма. Грамши хегемонију види као политичко лидерство засновано на спонтаном пристајању маса на правац друштвеног живота који одређује доминантна друштвена група.⁴⁶ Овај пристанак „је историјски узрокован престижом (и последично поверењем) који доминантна група ужива због свог положаја и функције у свету производње”.⁴⁷ Поједностављено, реч је о „систему класног удруживања при чему хегемонијска класа преузима политичко вођство над подређеним класама тако што их придобија”.⁴⁸ За Грамшија концепт хегемоније није условљен строгим дихотомијама попут наведених подела на „унутрашње и спољашње”, „домаће и стране” или „државу и систем”. У питању је систем односа који не познаје поменуте бинарне дистинкције, већ холистички прожима, како унутрашњу, тако и спољашњу димензију политике. Важно је истаћи да је, супротно од реалистичког, тежиште Грамшијевог одређења хегемоније на питању „политичке производње односа доминације путем којих класно владање нормализује и доживљава као легитимно”,⁴⁹ те за њега надређеност државе цивилном друштву није никаква ванвременска универзална „датост”, већ пре „посебно историјско достигнуће карактеристично за модерну класну владавину којом културно и интелектуално софистицирана буржоазија настоји да интегрише подређене класе, и да то учини на консесуалан начин пре него присилом”.⁵⁰

Клајн скреће пажњу да је расправа о природи хегемоније између реалиста и неореалиста, са једне, и заговорника критичке теорије, са друге стране, превасходно усмерена на поље међународне политичке економије, а да је питање рата и војне стратегије остало изван фокуса ове дебате. Он сматра да су неограмшијевци, попут Роберта Кокса, тежиште дебате ставили на улогу транснационалног капитала и међународних економских режима, игноришући важност стратешких студија и односећи се према њима као према пуком „идеолошком подухвату који у потпуности паразитира на структурама међународне трговине”.⁵¹ Таквим потце-

⁴⁵ Ibid, стр. 21.

⁴⁶ Quintin Hoare and Geoffrey Nowell Smith (eds.), *Selections from the prison notebooks of Antonio Gramsci*, International Publishers, New York, 1992, pp. 13-14; Thomas R. Bates, „Gramsci and the Theory of Hegemony”, *Journal of the History of Ideas*, Vol. 36, No. 2, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1975, pp. 352.

⁴⁷ Quintin Hoare and Geoffrey Nowell Smith, op.cit., стр. 13.

⁴⁸ Валериано Рамос, Јр., „Појмови идеологија, хегемонија и органски интелектуалац у Грамшијевој теорији марксизма”, у Антонио Грамши, *Интелектуалци, култура, хегемонија*, Mediteran Publishing, Нови Сад, 2018, стр. 124.

⁴⁹ Bradley S. Klein, op.cit., стр. 134.

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Ibid, стр. 135.

њивачким односом, примећује Клајн, пропуштена је прилика да се, проширењем концепта хегемоније, истраже механизми којима владајуће елите управљају војном силом како би осигурале свој приступ светским тржиштима и учврстиле глобални поредак који су конструисале. Он сматра да је овај пропуст неопходно исправити, те да је стога даље истраживање феномена хегемоније нужно усмерити у правцу објашњења „начина на који је Запад под америчким окриљем успео да легитимише свој изванредни – и све већи – допринос патологијама светског војног поретка”.⁵² Такво објашњење би захтевало да се у даљем истраживању хегемоније за полазну тачку узме управо концепт стратешке културе, односно да се војној стратегији приступи првенствено као културолошкој пракси.

Док *mainstream* стратешки културолози настоје да објасне утицај националних културних образаца на „јединствен начин анализе, интерпретације и реакције на међународну стварност”,⁵³ Клајн иде корак даље, усмеравајући пажњу на стратешку културу као „готов производ”, односно инструмент којим држава легитимише употребу војне силе ради заштите и репродукције стила живота који промовише.⁵⁴ Реч је о концепту који је својим значењем окренут ка начину на који модерна хегемонска држава на међународном плану располаже и управља својим снагама, а који својом садржином обухвата следеће стратешке чиниоце: 1. војни стил, схваћен као производ војних институција једне државе, односно као акумулација стратешких традиција њене копнене, морнаричке и ваздухопловне моћи; 2. технолошку инфраструктуру и сектор наоружања; 3. политичке идеологије, које путем јавног дискурса помажу у дефинисању ситуација у којима је неопходна употреба војне силе.⁵⁵ Ови чиниоци, напомиње Клајн, указују на то да је феномен стратешке културе уско повезан са геополитичком позицијом одређене државе, као и њеним односима са савезницима и противницима. Такође, они говоре да стратешка култура не подразумева само предиспозиције државе ка одређеном „стилу” ратовања, већ и оно што ратовању претходи – процес њене припреме за употребу силе. За тај процес од изузетног значаја јесу степен економског, технолошког и институционалног развоја, као и начин на који се употреба силе оправдава у контексту политичке дебате.⁵⁶ У овој тачки Клајн реализује свој наум проширења неограмшијевског концепта хегемоније. Његов концептуални обухват је знатно шири од Коксовог и увелико превазилази оквир скупа преференци политичког и економског карактера. Клајн у њега интегрише и „широко доступне оријентације ка насиљу и начинима на које држава може легитимно упо-

⁵² Ibid.

⁵³ Милинко Врачар, Горан Станојевић, „Стратешка култура Србије и концепт тоталне одбране”, *Војно дело*, Министарство одбране републике Србије, Београд, 8/2019, стр. 297.

⁵⁴ Сличне критике на рачун стратешких студија јављале су се и раније, чак и током тзв. „златног доба” ове субдисциплине. Видети нпр: Anatol Raport, *Strategies and Conscience*, Harper & Row, New York, 1964.

⁵⁵ Bradley S. Klein, op.cit., стр. 136.

⁵⁶ Edward Lock, op.cit., стр. 697; Bradley S. Klein, op.cit., стр. 136.

требити силу против наводних непријатеља”.⁵⁷ Стога, он стратешку културу посматра као „политичку мрежу тумачења у којој стратешке праксе добијају на значењу”.⁵⁸ Ова мрежа, како то примећује Лок, обликује војну праксу државе, представљајући одређене стратешке праксе као легитимне и могуће, док другима ускраћује легитимитет или их приказује као неостварљиве.⁵⁹

Стратешка култура у служби америчке хегемоније

Из свега претходно реченог произилази, већ поменути Клајнов став, да проучавање стратешке културе није ништа друго до проучавање културне хегемоније организованог државног насиља. За илустрацију оваквог тумачења Клајн узима хладноратовску спољну и безбедносну политику САД. Анализирајући историјске и идеационе корене америчке стратешке културе, њену суштину види у „пројекцији моћи”, односно у њеној способности да својом војном силом досегне пространства далеко изван својих националних граница. Пројекција америчке моћи могућа је захваљујући њеним конвенционалним војним снагама (нарочито морнарици и ваздухопловству) и нуклеарном арсеналу којим располаже. Њена главна карактеристика огледа се у војном потенцијалу за примену „енормне” разорне силе приликом ратних дејстава у иностранству. Још једна важна особеност крије се у чињеници да су САД, захваљујући свом географском положају (тј. одвојености од остатка света атлантичко-пацифичком воденом баријером, као и копненим границама са два војно инфериорним државама – Мексиком и Канадом), способне да воде строго контролисане ратове у иностранству и да их реализују на „уредан”, „чист” и хируршки прецизан начин, омогућујући тако свом становништву да „остане дубоко, истински морално, уверено у њихову надасве одбрамбену природу”.⁶⁰ Отуда се Клајнова анализа америчке стратешке културе може свести на апострофирање следећег хегемонског императива: развити потенцијал за убојита и разорна офанзивна дејства у иностранству, при чему домаће становништво мора остати постојано у „вери” у дефанзивну природу војне машинерије своје државе. Он примећује да је оваква стратешка култура сасвим могућа захваљујући чињеници да је Америка држава „која увек у рат иде 'тамо негде', преко мора”.⁶¹ Отуда је и „асептични” сценарио ратовања, у којем је све „под контролом”, „уредно” и „чисто”, и у којем нема места за непредвиђене околности, резултат културе „која никада није искусила последице механизованог ратовања, чији градови никада нису бомбардовани, чија земља никада није била прегажена модерним армијама, и

⁵⁷ Bradley S. Klein, *op.cit.*

⁵⁸ Лок, *op.cit.*, стр. 697.

⁵⁹ *Ibid.*

⁶⁰ Bradley S. Klein, *op.cit.*, стр. 136.

⁶¹ *Ibid.*

која не само да је била поштеђена страхота Другог светског рата, већ се појавила и као најача послератна сила у погледу индустријске производње, економског раста и идеолошког самопоуздања”⁶².

У складу са својом критичком опсервацијом о природи и пореклу америчке стратешке културе, Клајн изводи и аналогне закључке о правој природи стратегије нуклеарног одвраћања. С обзиром на то да су убрзо по завршетку Другог светског рата изгубиле војно преимућство ексклузивитета поседовања нуклеарног оружја, САД су се по први пут у новијој историји суочиле са чињеницом да њихова територија може бити угрожена борбеним активностима друге државе и да се њени грађани, градови и целокупна инфраструктура могу суочити са разорном моћи совјетског нуклеарног удара. Како би се та опасност избегла, осмишљена је стратегија одвраћања. Не као стратегија ратовања, већ као стратегија очувања мира. Њена суштина је у настојању да се ослањањем на латентну силу, чија могућа употреба представља перманентну претњу за непријатеља, омогући жељена архитектура међународних односа без неопходности да се прибегне „прљавом послу стварног коришћења оружја”.⁶³ Овде долази до изражаја, већ поменута, дистинкција између тајне и декларативне доктрине, која је карактеристична не само за Клајна већ и за остале представнике друге генерације. Наиме, Клајн примећује да стратегија нуклеарног одвраћања функционише на два раздвојена „колосека”, од којих се први може означити као „прокламовани”, а други као „оперативни”. Први колосек се састоји од тзв. „декларативне политике” која подразумева легитимишући дискурс путем којег се америчка нуклеарна стратегија популарно објашњава појмовима као што су „дефанзивност”, „одмазда” и „одвраћање”. Реч је о безбедносном наративу којим се амерички нуклеарни потенцијали измештају из контекста „акције” у контекст „реакције”. Али, права суштина стратегије нуклеарног одвраћања крије се на другом колосеку, у домену тзв. „акционе политике”, која се дуго налазила ван опсега јавних дебата о националној безбедности. На том оперативном нивоу амерички нуклеарни потенцијали играли су знатно асертивнију улогу предвиђену тзв. стратегијом превентивног уништавања противничког нуклеарног оружја. Превентивно уништавање (*counterforce*), које Бофр (*Andre Beaufre*) види пре као тактику него као стратегију,⁶⁴ осмишљено је на самом почетку хладног рата, као облик „заштите” који почива на директном, офанзивном и таргетираном нуклеарном онеспособљавању непријатеља. Ипак, једном када је са ове стратегије скинут вео тајности, и када су домаћа и светска јавност упознате са њеним постојањем, за САД је било од круцијалне важности да дискурзивно усклади новопредстављени, по природи знатно агресивнији стратешки концепт, са прокламованом дефанзивношћу америчке безбедносне политике. Једино на тај начин САД су могле да наставе са успешном глобалном пројекцијом моћи.

⁶² Ibid, стр. 139.

⁶³ Ibid, стр. 138.

⁶⁴ Андре Бофр, *Увод у стратегију*, Војноиздавачки завод, Београд. 1968, стр. 79-81.

Да би се измирила два поменута нивоа, деклеаторни и оперативни, односно да би се ускладили „замисао ове превентивне акције и потпуна политичка концепција одрицања од агресије, овој превентивној акцији дат је посебан назив *'preemptivn-a'*, при чему се наглашава да ће она бити предузета само ако и кад сигурни знаци дозволе да се предвиди неизбежност непријатељског напада”.⁶⁵

Може се закључити да новонастала реалност, у којој је америчка територија готово преко ноћи постала доступна мета за (нуклеарна) оружана дејства СССР-а, није потиснула САД у спољнополитичку дефанзиву, већ их је само навела да дотадашњи стратешки *modus operandi* замене за стратешки *modus vivendi*, не окрњивши притом њихову стратешко-културну „матрицу”. Америчка стратешка култура је током читавог хладног рата остала асертивна (мање или више прикривено) и хегемонска и у својој бити се сводила на поменуту пројекцију моћи. Стога Клајн примећује како хладноратовске војне стратегије Вашингтона – обуздавање, нуклеарно обуздавање и проширено одвраћање, нису имале за циљ само спутавање совјетске политичке и војне експанзије, већ су биле вођене много амбициознијом глобалном стратегијом – извозом америчке пројекције моћи.⁶⁶ Канашишући своју моћ, како кроз војне стратегије, тако и кроз шире културне обрасце, САД су оствариле свој наум да у биполарном свету постану онај пол који одређује „безбедносни оквир за послератну економску и политичку обнову и интернационализацију либералног капитала под мултилатералним условима”.⁶⁷ Другим речима, ослањајући се на унутарполитичку и спољнополитичку промоцију сопствене силе као одбрамбене (при чему је под кишобран заштите стављен и остатак Западног блока) и одвраћајуће, САД су у великој мери успеле да правила хладноратовског безбедносно-идеолошког надметања прилагоде свом интересу.

Узевши у обзир да америчка војна стратегија не представља само део политике националне безбедности, оријентисан ка одбрани од спољне агресије, већ да је у питању део знатно шире стратегије „обезбеђивања сфера социјалне репродукције неопходне за одржавање амеро-центричног и западно-центричног стила живота”,⁶⁸ САД су се након Другог светског рата релативно лако наметнуле као хегемон у кругу западних сила. Ослањајући се на сопствене потенцијале за нуклеарно одвраћање и на развијену инфраструктуру за пласирање америчког капитала на међународном тржишту, САД су се наметнуле као лидер „слободног света”, пројектујући своју моћ путем ширег стратешког оквира у којем су под легитимизирајућим дискурсом „одбране против агресије” и „заштите западног стила живота” сједињени елементи војне стратегије и међународне политичке економије. Када је у питању остатак света, пре свега тзв. трећи свет и земље у развоју, америчка пројекција моћи ишла је корак даље од свог декларативног дефанзив-

⁶⁵ Ibid, стр. 81.

⁶⁶ Bradley S. Klein, op.cit., стр. 140.

⁶⁷ Ibid.

⁶⁸ Ibid, стр. 141.

ног израза, и транспарентније поступала у складу са правом природом своје стратегије. Да би спречиле ширење совјетског утицаја у овим земљама, САД су отворено посегнуле за широком лепезом офанзивних мера – од инсталирања проамеричких пучистичких режима и подршке сецесионистичким групама, преко директних војних интервенција, па све до отворених претњи употребе нуклеарног оружја „како би се сузбиле претње глобалном поретку које су спонзорисале”.⁶⁹

Укратко, Клајн америчку стратешку културу види као легитимизирајући механизам којим се, ради наметања глобалне хегемоније, оправдава употреба војне силе у иностранству. Њен главни инструмент је пројекција моћи која има два лица, прво – дефанзивно и заштитничко, утемељено на (међународно) привлачној мешавини војне силе и бизниса⁷⁰ и, друго, које подразумева офанзивну употребну конвенционалне војне силе и претњу употребе нуклеарног наоружања. Треба имати у виду да је Клајнов „час анатомије” америчке стратешке културе резултат времена у којем је настао, односно увида остварених током последње деценије хладног рата. Међутим, његови закључци у вези са суштином америчке стратешке културе преживели су крај блоковске поделе и, у великој мери, остали драгоцен допринос њеном разумевању и у условима униполарности која је затим уследила.

Дискурзивна стратегија војних елита

Клајнов допринос развоју стратешких студија није ограничен само на анализу стратешке културе и њено „интроспективно” разоткривање као инструмента хегемонске политике великих сила. За холистичко разумевање Клајнове критике важна је и његова анализа дискурзивне димензије војне стратегије, односно његово виђење стратегије као форме дискурса моћи.

Заинтересован за начин на који војне елите комуницирају са политичким и ширим друштвеним окружењем, Клајн у свом раду „Текстуалне стратегије војске: Или, да ли сте у последње време прочитали неки добар војни приручник?” (*The Textual Strategies of the Military: Or, Have You Read Any Good Defence Manuals Lately?*),⁷¹ стратегију *per se* посматра као дискурс путем којег се успоставља „скуп моћи који управља како домаћом тако и међународном политиком”.⁷²

⁶⁹ Ibid, стр. 140.

⁷⁰ Клајн примећује како је глобалном мрежом војних савезништава и распоређивањем војних база широм света коначно комплетирана пројекција америчке моћи. Но, он скреће пажњу да су САД могле да приуште ове базе пре свега захваљујући чињеници да је „долар, постајући међународна валута размене, био 'добар као злато' и није било потребе за његовим конвертовањем” Ibid.

⁷¹ Bradley S. Klein, „The Textual Strategies of the Military: Or, Have You Read Any Good Defence Manuals Lately?”, in James Der Derian and Michael J. Shapiro (eds), *International/Intertextual Relations*, Lexington: Lexington Books, 1989, pp. 97-112.

⁷² Ibid, стр. 99.

За разлику од стратешке културе, која и сама има своју дискурзивну димензију, а коју Клајн своди на инструмент легитимизације (латентно) насилног остваривања и одржавања глобалне хегемоније, стратешки дискурс као дискурзивна стратегија војног естаблишмента, има за циљ „дисциплиновање и припитомљавање глобалног политичког простора”,⁷³ односно његово прилагођавање војном виђењу света. Док стратешка култура игра улогу „адвоката” употребе силе, како би се остатку света, као „легитиман”, наметнуо један (западни тј. либерални) културни образац, стратешки дискурс служи за унутарполитичку и међународну промоцију војног обрасца организационе културе, и успостављање његове доминације над политичком и економском организационом културом. Иако се Клајн у својој (ре)концептуализацији стратешке културе не ослања на организациону теорију, како то чине Елизабет Киер или Бари Позен (*Barry R. Posen*), сасвим је извесно да се стратешке преференце које „промовише” стратешки дискурс у великој мери могу поистоветити са организационим обрасцима о којима говоре ови аутори.⁷⁴ Аластер Џонстон примећује да је за Клајна и теоретичаре друге генерације подразумевајуће место да различите војне елите деле исте, или сличне, стратешке преференце,⁷⁵ односно, теоријским вокабуларом Киерове и Позена речено, исте организационе обрасце.⁷⁶ Отуда и стратешки дискурси које ове елите креирају имају исту намену. Између њих је на снази својеврсни милитаризујући, односно реалполитички консензус, услед којег „различити национални стратешки дискурси настоје да креирају сличне круте визије претећег спољног света”.⁷⁷ У настојању да створе „унутаргрупну солидарност у циљу подршке политичкој хегемонији, елите сеју слике опасности. Ове слике теже корелацији са оном врстом одговора на опасност која акценује нулти збир као решење конфликта, ефикасност силе и праведност циља”.⁷⁸

Стратешки дискурс, који Клајн назива и дискурсом рата, реализује се у форми текстуалног наратива, најчешће посредством стратешких документа и војних публикација. Баш као и у случају стратешке културе, права сврха ових текстова није конституисање одговора на безбедносне изазове који произилазе из објективне реалности која нас окружује. Напротив, њихов задатак је да реалност консти-

⁷³ Ibid.

⁷⁴ Elizabeth Kier, *Imagining War: French and British Military Doctrine Between the Wars*, исто, стр. 4-5; Elizabeth Kier, „Culture and Military Doctrine: France between the Wars”, *International Security*, Vol. 19, No. 4, MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 1995, pp. 69-71; Iver B. Neumann and Henrikki Heikka, исто, стр. 14-15.

⁷⁵ Alastair I. Johnston, *Cultural Realism: Strategic Culture and Grand Strategy in Chinese History*, исто, стр. 18.

⁷⁶ Ово је важно место неслагања друге и треће генерације. Видети: Alastair I. Johnston, Ibid. Примера ради, Елизабет Киер сматра да не дели свака војска исте идеје у вези са употребом оружане силе и да се „војна култура не односи на општи скуп вредности и ставова које све војске деле”. Elizabeth Kier, „Culture and Military Doctrine: France between the Wars”, op.cit, стр. 70.

⁷⁷ Alastair I. Johnston, op.cit., стр.18.

⁷⁸ Ibid.

туишу у складу са интересима војних елита, односно да „насилје упишу у политички простор”.⁷⁹ Клајн се на овом месту надовезује на постструктуралистичко тумачење односа језика и реалности, према којем језик није тек „пасивни” одговор на спољни референтни систем, тј. правила „објективне” стварности, већ је, напротив, креатор сопственог референтног система,⁸⁰ чиме и сам доприноси обликовању реалности. Сходно томе, он сматра да је, у дискурзивном контексту, задатак сваке војне стратегије да обезбеди пролиферацију одређених визија политичког живота које „подразумевају насилно припитомљавање снага које су представљене као спољне, туђе и које треба укротити”.⁸¹

Савремени стратешки дискурс Клајн види као својеврсни дискурзивни дериват реалистичког погледа на свет. Он представља сублимацију стожерних идеја које је реалистичка традиција изнедрила у дугом периоду, од Тукидида, преко св. Августина (*Saint Augustine*), Макијавелија и Хобса, па све до Клаузевица (*Carl von Clausewitz*) и Вебера (*Max Weber*). Слично стратешкој култури, и стратешки дискурс полази од изразито државоцентричног схватања политике и безбедности, чиме поставља темељ за обликовање политичког окружења према реалистичком вредносном систему. Држава је сама по себи „дата” и „комплетна”и, у оквирима ограничења које она поставља, Макијавелијев владалац, односно Веберов државник,⁸² мора одважно спроводити своје акције.⁸³ Таква држава и таква власт представљају референтни оквир којим се грађанство усмерава ка идеалу „прелепог ратника, врлих наоружаних грађана, нације под оружјем”.⁸⁴ И у овом случају на снази је поменута реалистичка дихотомија на унутрашње и спољашње окружење, у којем прво оличава ред, док потоње представља анархију која врви од изазова и опасности. Имплементација ове дихотомије чини могућим (пре)обликовање како унутрашњег, тако и спољашњег политичког окружења у складу са организационом културом војних елита. Стога стратешки дискурс, односно његови текстуални инструменти (стратешка документа и војни приручници), имају за циљ идеализовање милитаризоване слике државе и власти.

Класични реалисти представљали су државника као узвишеног ратника, који, ослањајући се на политику силе, одважно бије битку против претњи и неизвесности којима његову државу излаже анархично међународно окружење. Оваква слика државника пласирана је грађанству као пожељни образац државне власти, али је њена намена у подједнакој мери била и екстерна. Циљ није био само легитимизација употребе силе пред домаћом, већ и њена нормализација пред међународном публиком. То је било (и остало) могуће само уколико постоји не само

⁷⁹ Bradley S. Klein, op.cit., стр. 99.

⁸⁰ Видети: Мишел Фуко, *Поредок дискурса*, Карпос, Лозница, 2019, стр. 32.

⁸¹ Bradley S. Klein, op.cit., стр. 99.

⁸² Видети: Макс Вебер, *Држава: рационална установа државе и модерне политичке партије и парламенти*, Mediteran Publishing, Нови Сад, 2014, стр. 50.

⁸³ Bradley S. Klein, op.cit., стр. 101.

⁸⁴ Ibid.

унутрашњи, већ и међународни консензус око два кључна аспекта поменуте представе државне власти – први, који на унутрашњем плану промовише државни монизам хобсовске државе, надређене цивилном друштву, док на спољном плану заговара вестфалски поредак у којем је држава Левијатан једини легитимни актер на пољу међународне политике, а тиме уједно и једини релевантни фактор међународне безбедности. Други аспект тиче се синергије политичке и војне вештине оличене у цивилном вођи који располаже *aparatus*-ом силе на начин на који то чине војсковође, чиме се добија поменута идеализована слика државника, који је истовремено и политички визионар и војни геније.⁸⁵ Клајн скреће пажњу да је, током хладног рата, овај аспект (државник-владалац као идеал класичног реализма) модификован неореалистичким заокретом ка технократској представи државне моћи. Уместо хероја-државника, на сцену тада ступају „аватари” безбедносне политике „у форми кризног менаџмента, састанака обавештајаца, централизовано координисаног вођења ратова из бункера накрцаних компјутерима, послушно спроведеног у дело од стране војног особља са акти-ташнама”.⁸⁶ Међутим, ова деперсонализација државне моћи, односно померање фокуса са државника на државну управу, није изменила суштину стратешког дискурса, а то је тежња ка остварењу хегемоније војне организационе културе, односно ка стварању „интелектуалне сфере у оквиру које ‘пракса организованог укидања мира’ постаје стандардна оперативна процедура”.⁸⁷

Тежњу ка успостављању хегемоније стратешког дискурса Клајн тумачи као стратегију преобликовања спољашњег/анархичног политичког окружења по узору на поглед на свет карактеристичан за носиоце војне организационе културе. „Уписивање насиља” у (спољно)политички простор, путем дискурзивног, односно текстуалног „укидања мира”, за њега је израз прастаре тежње војних стратега да у турбулентну светску политику унесу ред скројен по сопственој мери. Задатак таквог реда није да отклони претње миру већ, напротив, да уклони потенцијалне претње успешном вођењу рата. Реч је о борби да се укроти непредвидљива *fortuna*, као главном мотиву у историји војне вештине. Ова непредвидљивост судбине за Клајна није ништа друго до „отвореност света” која у својој бити противречи војној култури утемељеној на ригидном императиву уређености и дисциплине. Та противречност долази до изражаја у „разлици између ратног плана на папиру и стварног тока битке”,⁸⁸ коју је Клаузевиц назвао „трењем” (*friction*).⁸⁹ Реч је о непредвидљивим околностима (несреће, погрешне информације, неисправна војна опрема, исцрпљеност јединица, болест, лоше временске прилике итд.) које могу довести до неуспеха војне кампање, и које је стога неопходно свести на минимум. Најбољи начин да се то постигне јесте стицање искуства тј. развијање одре-

⁸⁵ Ibid.

⁸⁶ Ibid. стр. 102.

⁸⁷ Ibid.

⁸⁸ Ibid. стр. 105-106.

⁸⁹ Клаузевиц, *О рату*, Војно дело, Београд, 1951, стр. 84-86.

ђених образаца понашања,⁹⁰ који затим постају устаљене праксе, којима се простор за појаву „трења” знатно сужава.⁹¹ Ови обрасци понашања порађају конкретне војне стратегије и тактике, какве су у двадесетом веку била Петенова (*Philippe Pétain*) стратегија ослањања на моћ топовске артиљерије,⁹² Духетова (*Giulio Douhet*) стратегија супрематије ваздушне моћи или стратегија нуклеарног одвраћања. Свака од поменутих стратегија темељила се на претпоставци да разорна ватрена/нуклеарна моћи има потенцијал да, наношењем фаталних материјалних и људских губитака непријатељу, отклони опасност од „напрслина” и сведе неизвесност ратовања на минимум. Али, да би овакве стратегије биле прихваћене, како на унутарполитичком, тако и на међународном плану, неопходно је било извршити њихову легитимизацију и нормализацију пред домаћим и светским јавним мњењем. Ту на сцену ступа стратешки дискурс чији је задатак да увери публику, и цивилну и војну и домаћу, и ону широм света, да ће се, под претњом разорне моћи, била она топовска, ваздушна или нуклеарна, човек неминовно окренути ка миру. Управо стратешким дискурсом, војни ешалони широм света стварају мрежу јавних апологија, сатканих од стратегија, приручника, теорија и анализа, којима обезбеђују континуитет трајања војне организационе културе, а самим тим и непрекидни континуитет рата, успешним укидањем мира. Стратешки дискурс тако постаје „део пројекта велике стратегије дизајниране да укrotи и попуни сваки [отворен] простор императивима пројекције моћи, и да то учини у име безбедности”.⁹³ Другим речима, сакривена иза наратива борбе за мир крије се сушта супротност ономе што је прокламовано – стратегија вечног рата против успостављања трајног мира.

Закључак

Друга генерација теоретичара стратешке културе је, изостављањем из најважније академске дебате у овој области, потиснута на саму маргину стратешких студија. Повод за њен „остракизам” крије се у чињеници да је упркос „постепеном прихватању пост-позитивистичке теорије у области међународних односа и студија безбедности, субдисциплина стратешких студија остала у великој мери изолована од ових промена, о чему јасно сведочи теоријска скученост расправе о стратешкој култури”.⁹⁴ Такође, критичка позиција са које аутори дру-

⁹⁰ У основи овог стратешког резона лежи Жоминијево (*Antoine-Henri Jomini*) учење о непроменљивости (суштине) стратегије, чији принципи током историје остају исти, док се њени методи мењају. Жомини, *Преглед ратне вештине*, Војно дело, Београд, 1952, стр. 25; Bernard Brodie, „Strategy as a science”, *World Politics*, Vol. 1, No. 4, Cambridge University Press, Cambridge, 1949, p. 468.

⁹¹ Клаузевич, *op.cit.*, стр. 86

⁹² Bernard Brodie, *op.cit.*, p. 470.

⁹³ Bradley S. Klein, *op.cit.*, стр. 109.

⁹⁴ Edward Lock, *op.cit.*, стр. 696.

ге генерације приступају овом проблему сасвим извесно није допринела стицању популарности у области којом доминирају цивилни и војни стратегији, природом посла више посвећени изнајмању стратегија успешног ратовања, а мање стратегијама његовог укидања. Стога је Клајнов рад, инспирисан постструктурализмом и неомарксистичком мисли, био унапред осуђен на игнорисање од стране стратешког *mainstream*-а, који је и даље, упркос поменутиим антрополошким и културолошким „трзајима”, остао чврсто укотвљен у традиционалној интерпретацији међународних односа и веран основним постулатима реализма.

Тиме су, на првом месту, оштећене управо стратешке студије, које су се, након завршетка хладног рата, као „превазиђене”, и саме суочиле са одбацивањем и игнорисањем од стране немалог броја истраживача међународне безбедности.⁹⁵ Одричући се Клајна и његовог истраживања стратешке културе, као инструмената хегемонских интереса политичких и војних елита, стратешке студије су учиниле оправданим сопствено поистовећивање са стратегијом нуклеарног одвраћања, за коју многи стручњаци изражавају сумњу да је била превазиђена још током трајања хладног рата.⁹⁶ Укидањем дистинкције између понашања и културе, Греј и Џонс су одбацили као сувишно истраживање инструментализације стратешке културе, чиме су, како то примећује Џонстон, пропустили шансу да уоче њен потенцијал за „свесне манипулације у циљу оправдања компетентности доносилаца одлука, избегавања критика, обуздавање неистомисљеника и ограничавање приступа процесу доношења одлука”.⁹⁷ Супротно ставовима Греја и Џонса, управо тај потенцијал дошао је до изражаја током прве две деценије постхладноратовске униполарности. Либерални хегемонизам донео је нове стратегије засноване на идеји хуманитарног интервенционизма, којима су САД и њени НАТО савезници отклонили „трење” изазвано нестанком СССР-а, и наново уписали насиље у светски политички простор. Војне интервенције против Југославије, Авганистана или Ирака представљају *par excellence* потврду Клајнове тезе о раскораку између декларативних и стварних стратегија. Нажалост, прилика да се ове „студије случаја” проуче из угла теорија друге генерације није искоришћена, јер су Џонстон, а након њега и други аутори попут Нојмана, Хеике или Лока, и даље остали „завезани” у гордијевом чвору односа понашања и стратешке културе. Истина, ови потоњи су, из конструктивистичког угла, покушали „рехабилитацију” појединих сегмената Клајновог учења,

⁹⁵ Видети: Владимир Ајзенхамер, „Стратешке студије – од војних наука до студија безбедности”, у Владимир Н. Цветковић (ур.), *Науке безбедности – врсте и облици*, Универзитет у Београду – Факултет безбедности, Београд, 2020, стр. 84-85.

⁹⁶ Тако нпр. Хенри Кисинџер (*Henry Kissinger*) примећује следеће: „Нуклеарна ера је стратегију претворила у одвраћање, а одвраћање у пуко филозофирање. Како се одвраћање могло проверити само на основу онога што се није догодило, а како је у принципу немогуће доказати зашто се нешто није догодило, постаје посебно тешко проценити да ли је актуелна политика оптимална или само једва ефикасна. Одвраћање можда није ни било потребно будући да је немогуће доказати да је противник икада и намеравао да нападне”. Хенри Кисинџер, *Дипломатија*, Клуб ПЛУС, Београд, 2011, стр. 548.

⁹⁷ Alastair I. Johnston, *op.cit.*, стр. 36.

превасходно оних који се тичу тумачења стратегије као дискурса. Ипак, главна обележја дебата о стратешкој култури и данас се свODE на пуко теоретисање о томе шта би требало, а шта не би требало укључити у овај концепт.

На крају, није на одмет поменути да су радови Бредлија Клајна увек били испуњени здравом дозом хумора и нескривеним цинизмом, што је донекле и очекивано, с обзиром на то да је овај аутор своју теорију усмерио у правцу оштре критике политичког устројства света у којем живимо. Стога се чини пригодно да се омаж његовом делу приведе крају цитатом чувеног холивудског редитеља Вудија Алена (*Woody Allen*): „Можемо рећи да се универзум састоји од једне супстанције, и ту супстанцију ћемо звати 'атомима', или ћемо је звати 'монадама'. Демокрит ју је назвао атомима. Лајбниц ју је називао монадама. Сва срећа да се њих двојица никада нису срели, иначе би се развила веома досадна расправа”.⁹⁸ На несрећу по стратешке студије, Греј и Џонстон се јесу срели, а њихова „досадна” расправа и даље гласно одзвања пољем стратешке културе, надглашавајући сваку критичку мисао.

Литература

[1] Ајзенхамер, Владимир, „Стратешке студије - од војних наука до студија безбедности”, у: Цветковић, Владимир Н. (ур.), *Науке безбедности - врсте и облици*, Универзитет у Београду, Факултет безбедности, Београд, 2020

[2] Ален, Вуди, *Сад смо квит*, Соларис, Нови Сад, 2008, стр. 26.

[3] Ayson, Robert, „Strategic studies”, in Christian Reus Smit, Duncan Snidal (eds.), *The Oxford Handbook of International Relations*, Oxford University Press, Oxford, 2010.

[4] Bates, Thomas R., „Gramsci and the Theory of Hegemony”, *Journal of the History of Ideas*, Vol. 36, No. 2, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1975.

[5] Благојевић, Вељко, „Стратешка култура и национална безбедност”, *Зборник Матице српске за друштвене науке*, LXX, № 170, Матица српска, Нови Сад, 2019.

[6] Бофр, Андре, *Увод у стратегију*, Војноиздавачки завод, Београд. 1968.

[7] Braudel, Fernand, *On History*, The University of Chicago Press, Chicago, 1982.

[8] Brodie, Bernard „Strategy as a science”, *World Politics*, Vol. 1, No. 4, Cambridge University Press, Cambridge, 1949.

[9] Bull, Hedley, „Strategic studies and its Critics”, *World politics*, Vol. 20, No. 4, Cambridge University Press, Cambridge, 1968.

[10] Buzan, Barry, *An Introduction to Strategic Studies - Military Tehnology& International Relations*, Macmillan for International Institute Strategic Studies, London, 1987.

[11] Вебер, Макс, *Држава: рационална установа државе и модерне политичке партије и парламенти*, Meditteran Publishing, Нови Сад, 2014.

[12] Врачар, Милинко, Станојевић, Горан, „Стратешка култура Србије и концепт тоталне одбране”, *Војно дело*, Министарство одбране републике Србије, Београд, 8/2019.

⁹⁸ Вуди Ален, *Сад смо квит*, Соларис, Нови Сад, 2008, стр. 26.

[13] Gray, Colin S., „Strategic Culture as Context: The First Generation Strikes Back” in Colin S. Gray, *Strategy and History: Essays on theory and practice*, Routledge, London and New York, 2007.

[14] Duyvesteyn, Isabelle, Worrall, James E., „Global strategic studies: a manifesto”, *Journal of Strategic Studies*, Routledge, London and New York, 2016.

[15] Жомини, *Преглед ратне вештине*, Војно дело, Београд, 1952.

[16] Игрутиновић, Милан, „Блумфилдов модел подкултура и могућа примена у разумевању стратешке културе Србије”, *Војно дело*, Министарство одбране републике Србије, Београд, 8/2019.

[17] Johnston, Alastair I., „Thinking about Strategic Culture”, *International Security*, Vol. 19, No. 4, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 1995.

[18] Johnston, Alastair I., *Cultural Realism: Strategic Culture and Grand Strategy in Chinese History*, Princeton University Press, Princeton, 1995.

[19] Кесић, Душан, „Концепт стратешке културе у студијама безбедности”, *Годишњак Факултета безбедности 2019*, Факултет безбедности Универзитета у Београду, Београд, 2019.

[20] Kier, Elizabeth, „Culture and Military Doctrine: France between the Wars”, *International Security*, Vol. 19, No. 4, MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 1995.

[21] Kier, Elizabeth, *Imagining War: French and British Military Doctrine Between the Wars*, Princeton University Press, Princeton, NJ, 1997.

[22] Kier, Elizabeth „War and Reform: Gaining Labor’s Compliance on the Homefront” in Kier, Elizabeth, Krebs, Ronald R. (eds), *In War’s Wake: International Conflict and the Fate of Liberal Democracy*, Cambridge University Press, Cambridge, New York, 2010.

[23] Клаузевиц, *О рату*, Војно дело, Београд, 1951.

[24] Klein, Bradley S., „Hegemony and Strategic Culture: American Power Projection and Alliance Defence Politics”, *Review of International Studies*, Vol. 14, No. 2, Cambridge University Press, Cambridge, 1988.

[25] Klein, Bradley S., „The Textual Strategies of the Military: Or, Have You Read Any Good Defence Manuals Lately?”, in Der Derian, James, Shapiro, Michael J. (eds), *International/Intertextual Relations*, Lexington: Lexington Books, 1989.

[26] Klein, Bradley S., „How the West was One: Representational Politics of NATO”, *International Studies Quarterly*, Vol. 34, No. 3, Wiley, Hoboken, New Jersey, 1990.

[27] Klein, Bradley S., *Strategic, Studies and World Order: The Global Politics of Deterrence*, Cambridge University Press, Cambridge, 1994.

[28] Кисинџер, Хенри, *Дипломатија*, Клуб ПЛУС, Београд, 2011.

[29] Lock, Edward, „Refining strategic culture: return of the second generation”, *Review of International Studies*, Vol. 36, Issue 3, Cambridge University Press, Cambridge, 2010.

[30] Миршајмер, Џон, *Трагедија политике великих сила*, Удружење за студије САД у Србији, Чигоја штампа, Београд, 2017.

[31] Neumann, Iver B., Heikka, Henriki, „Grand Strategy, Strategic Culture, Practice: The Social Roots of Nordic Defence”, *Cooperation and Conflict: Journal of the Nordic International Studies Association*, Vol. 40, Issue. 1, SAGE, 2005.

[32] Peoples, Columba, „Strategic studies and its Critics”, in John Baylis, James J. Wirtz, Colin S. Gray (eds.), *Strategy in the Contemporary world - An introduction to Strategic Studies*, Oxford University Press, Oxford, 2019.

[33] Рамос Јр., Валериано, „Појмови идеологија, хегемонија и органски интелектуалац у Грамшијевој теорији марксизма”, у Антонио Грамши, *Интелектуалци, култура, хегемонија*, Meditteran Publishing, Нови Сад, 2018.

[34] Raport, Anatol, *Strategies and Conscience*, Harper& Row, New York, 1964.

[35] Snyder, Jack, *The Soviet Strategic Culture: Implications for Limited Nuclear Options*, A project Air Force report prepared for the United States, RAND Corporation R-2154-AF, Santa Monica, CA, 1977.

[36] Стојановић, Станислав, „Посебност односа стратешке културе и стратегије”, Војно дело, Министарство одбране републике Србије, Београд, 8/2019.

[37] Тоје, Асле, „Стратешка култура као аналитички алат”, *Безбедност Западног Балкана*, No. 14, Центар за цивилно војне односе, Београд, 2009.

[38] Фуко, Мишел, *Поредак дискурса*, Карпос, Лозница, 2019.

[39] Hoare, Quintin, Nowell Smith, Geoffrey (eds.), *Selections from the prison notebooks of Antonio Gramsci*, International Publishers, New York, 1992.

[40] Walt, Stephen M., „The Renaissance of Security Studies”, *International Studies Quarterly*, Vol. 35, No. 2, 1991.

Strategic Studies in the Service of Hegemony: A View of Strategic Culture from the Perspective of the Second Generation

This paper is dedicated to the second generation of so-called cultural strategists, whose contribution to the development of strategic culture and the study of strategy as a form of discourse is unjustly neglected, especially when it comes to the most prominent representative of the entire generation, Bradley Klein. According to the author of this paper, Klein's neo-Gramscian approach to strategic studies remains the underused scientific potential, which could, in the future, contribute to a better understanding of international relations and international security. Therefore, the author aims to acquaint the reader with Klein's critical interpretation of strategic culture, seen as a discursive instrument of the hegemony of political and military elites, and to point out the importance of Klein's analysis of strategic discourse, which is intentionally marginalized by other theorists of this subdiscipline.

Key words: *strategic studies, strategic culture, international relations, second generation, Bradley Klein, hegemony, strategic discourse, critical theory, Antonio Gramsci*